

УКРАЇНЦІ ТУРКЕСТАНУ В 1917–1924 РОКАХ У ДОКУМЕНТАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН

Володимир Сергійчук

УДК 930.29(575.1):(575.4=161.2)"1917/1924"

У статті йдеться про національне відродження українців Туркестану після Лютневої революції 1917 року, про спроби більшовицької влади, яка там утверджувалася, узяти під свій контроль цей процес, а також про намагання тамтешніх переселенців з України відкрити власні школи, робітничі клуби й організувати театральні колективи.

Ключові слова: українські переселенці в Туркестані, вимушена політика коренізації російської більшовицької влади, українізація населених пунктів.

В статье речь идет о национальном возрождении украинцев Туркестана после Февральской революции 1917 года, о попытках большевистской власти, которая там утверждалась, взять под свой контроль этот процесс, а также о стремлении местных переселенцев из Украины открыть собственные школы, рабочие клубы и организовать театральные коллективы.

Ключевые слова: украинские переселенцы в Туркестане, вынужденная политика коренизации российской большевистской власти, украинизация населенных пунктов.

The article deals with the national revival of the Turkestan Ukrainians after the February 1917 Revolution, the attempts of the Bolshevik authorities being consolidating there to take over the control of the revival's process, as well as with the efforts of the Ukrainians of those places to set up their own schools, workers' clubs and to organize theatrical groups.

Keywords: Ukrainian immigrants in Turkestan, compelled policy of implantation by Russian Bolshevik power, Ukrainization of centres of population.

Серед багатьох регіонів українського колонізаційного розселення чи не найменше уваги наша історична наука присвятила Туркестану — історико-географічній території між Каспійським морем і горами Паміру й Тянь-Шаню. Небагато інформації подає про українство цього регіону Ф. Заставний у своїх розвідках про розселення нашого народу на території Російської імперії та Радянського Союзу [32; 33].

Що ж стосується радянської історіографії, то вона зовсім не торкалася цього питання. Слово «українець» як переселенець на землі нинішніх пострадянських республік взагалі не згадується і в опублікованих документах, що започатковано ще з дореволюційних часів. Наприклад, у дослідженні П. Скриплева наведено місця виходу переселенців до Чимкентського повіту Сир-Дар'їнської області. Зокрема, засвідчено, що в Кам'яній Балці, Білій Воді і Тамерлановому найбільше таких було з Полтавської та Харківської губерній, а в Чорній

Річці, Вревському, Єрмоловому й Петропавлівці — з Харківської [37, с. 2, 82, 113, 151].

Відомості про потужний переселенський потік з України знаходимо і в інших працях до 1932 року, коли директивою з Москви було припинено українізацію по всій території СРСР. Так, В. Караваєв, який дослідив заселення Голодного степу, наводить кількість вихідців з кожної губернії і зазначає, що найбільше хліборобських родин походить саме з України [26, с. 126]. Він подає навіть фото будинку Артема Кривоноса, старости найбільшого поселення Голодного степу — Спаського (253 двори), де нараховувалося 11 родин вихідців з Полтавської губернії, 10 — з Харківської, 71 — з Київської, 7 — з Подільської [26, с. IV, табл. подвірного перепису].

Необхідно враховувати, що великі маси українського населення потрапляли до Туркестану також з інших колонізованих нашими предками теренів Російської імперії — Нижнього Подоння (Ростовський і Таганрозький

повіті 1888 року були відрізані від Катеринославщини), Воронежчини, Оренбуржя, Поволжя, Кубані й Ставропілля, Сірого Клину. Наприклад, батько Василя Коваля, який мешкав у Нижньоволинському неподалік від Ташкента, прибув сюди з Київщини через Кубань, де батракував деякий час [23, с. 218].

Тільки в одній з таблиць виокремлюється український етнос у кількості 3287 осіб у цілому по області [31, с. 22].

А от після 1932 року російські й узбецькі історики вже не бачать українців у Туркестані. Скажімо, в одному зі збірників не уточнено, що селище Запорозьке в нинішньому Узбекистані засноване вихідцями з України. Воно згадується як «русское поселение» [27, с. 35].

Подібний підхід превалює і в багатьох інших дослідженнях. З цього погляду особливо цікавою є стаття співробітників Інституту мистецтвознавства Міністерства культури Узбецької РСР Т. Визго і В. Дяченка про історичні культурні контакти українців і узбеків, яка була підготовлена до 300-річчя Переяславської ради. У ній не тільки названо українські мистецькі колективи, які приїжджали на гастролі в Закаспійський край у дореволюційний час, але й перераховано місцеві художні колективи, що ставили українські спектаклі. Так, «з 1918 року в Ташкенті успішно працюють українська драматична трупа полкового театру Ташкентського гарнізону й український самодіяльний театральний колектив залізничного клубу ім. Карла Маркса. При Українському робітничому будинку, відкритому в Ташкенті 1920 року, створюються крайова українська театральна група і український народний хор. Спектаклі і концерти українського робітничого будинку, які залучали численну аудиторію, мали неабиякий успіх» [25, с. 83–98]. Однак жодним словом не згадано в цій статті про те, що останні створені чисельною українською громадою, яка тут мешкала вже не одне десятиріччя і здійснила вагомий внесок у розвиток регіону.

Подібна ситуація і зі статтею Ш. Абдулаєва «З історії розвитку культури народів

Об'ява про виставу української трупи в Ташкенті. 1918 р.

СРСР (1921–1932)», уміщеною в «Учених записках Ташкентського державного педагогічного інституту» [18], у якій зовсім не згадано українців. Такий підхід спостерігається і в інших спеціальних працях щодо культурно-освітнього розвитку Туркестану в перших роках радянської влади — взагалі замовчується існування тут українського етносу, якому мають бути створені умови для духовного розвитку рідною мовою, як декларували тоді російські більшовики [22, с. 407–497]. Жодної згадки про будь-яку подію, пов'язану з коренізацією українців у Туркестані, немає, скажімо, у книзі про культурне життя Узбекистану в той період [30]. Як хліборобський етнос українці не згадуються і в монографічних виданнях, що стосуються розвитку сільсько-господарського виробництва в колишньому Туркестані [19–21].

У радянський період цілеспрямовано втілювалася в життя ідеологема про прогресивну роль російського народу в розвитку господар-

ства і культури тюрків, отже, читачів переконали, що носіями такого передового досвіду могли бути тільки російські переселенці. Тож лише з назв губерній, звідки йшов головний міграційний потік до Туркестану, можна дізнатися про переселення сюди українських селян [34, с. 34]. Цим грішить і стаття П. Шмачкова, зі змісту якої здогадуємося про присутність тут українських селян завдяки тільки тому, що автор повідомляє: «За прикладом російських переселенців, кочовики-казахи і киргизи сіяли полтавську і кубанську пшеницю, овес, гречку, буряки, полуницю, малину та інші культури» [39, с. 130]. Винятковій ролі російського народу в розвитку народного господарства і культури Туркестану, без жодної згадки про українських переселенців, присвячена й монографія А. Фомченка, у якій названо всі поселення, де мешкали наші земляки [38].

Лише на VII Міжнародному конгресі антропологічних і етнографічних наук у Москві в серпні 1964 року Я. Винников згадав про українське населення цього регіону за матеріалами переписів 1926 і 1959 років, наголосивши, що за окреслений період кількість українців тут зростала з 97,5 тис. осіб до 273,8 тис. [24, с. 6].

З початком перебудови 1985 року українці Туркестану почали «повертатися» до історіографії тамтешніх науковців. Скажімо, розглядаючи етнічні процеси у Ферганській долині, С. Губаєва, крім корінних народів цього регіону, згадує українців (як і білорусів) у контексті російського переселенського руху, у кількох місцях акцентує увагу на тому, що саме українці є вихідцями з південних губерній Російської імперії. Водночас авторка ще дотримується спільного означення українців і білорусів як «русских» [28, с. 101–110].

Ще ширше роль українців у розвитку Туркестану розкривається в монографії російської дослідниці О. Брусіної, яка побувала в етнографічних експедиціях у цьому регіоні вже після розвалу Радянського Союзу. Особливо чітко простежується український слід окресленої проблеми в польових матеріалах авторки, де старожили, які ще вчора сприймалися

«русскими», виявилися за походженням саме українцями [23, с. 218–228].

Що ж стосується документальних свідчень про існування української меншини в цьому регіоні, то такі дані тамтешні дослідники наводили лише з матеріалів останніх переписів, не згадуючи 1926 року. Так, в Узбекистані українців за переписом 1939 року нараховувалося 70 577 осіб, у тому числі в містах — 39 196 і в сільській місцевості — 31 381, що загалом становило 1,1 % від загальної кількості жителів цієї республіки. Така питома вага українців збережеться і згідно з матеріалами перепису 1959 року. Тоді в Узбецькій РСР мешкало 87 927 українців, у тому числі в містах — 66 600 і в селах — 21 327 [35, с. 177].

Важливо зазначити, що з тих 87 927 осіб, які 1959 року визнали себе українцями, 35 742 вважали рідною мовою українську, 51 953 — російську і тільки 161 — узбецьку [35, с. 185].

Очевидно, що й українські дослідники не мали за пріоритет вивчення цієї проблеми, хоч в архівних сховищах УРСР і зберігалися документи, що свідчили про наявність у Закаспії потужної нашої діаспори, яка здійснила вагомий внесок у розвиток цього регіону. Скажімо, Уповноважений БСРР у Туркестані Н. Осипович 23 березня 1922 року наголошував, що там «переселенцев из Великороссии сравнительно меньше, если украинцев по последним статистическим данным насчитывается около 2-х миллионов, то белоруссов будет всего около 500 тысяч, ибо царское правительство переселяло белоруссов, главным образом, в Сибирь <...> Говоря о защите интересов и работе среди национальных меньшинств Туркестана, надо признать, что хотя в крае имеется очень много инородцев, в особенности украинцев, но фактической помощи и защиты от государства они почти не имели как за отсутствием средств, так и даже формального органа Наркомнаца, который был учрежден совершенно недавно — осенью 1921 г.

Таким образом, все национальные меньшинства Туркестана были представлены самим себе. В деле самоорганизации, самопомощи

и пр. оказались наиболее сильными украинцы, латыши, евреи, поляки и т. д. У этих народов были свои клубы, школы, рабочие дома, библиотеки и проч.» [1, арк. 4 зв.].

Проблему українства Туркестану чітко висвітлено й у листі уповноваженого Наркомату освіти Туркестанської радянської республіки Виноградова до Представництва УСРР в Москві: «Украинская часть населения Туркестана по своему революционному прошлому принадлежит к тем бунтарям-крестьянам юга, которых царское правительство после 1905 г. вынуждено было переселить на далекие окраины России как элемент вредный для рабочих районов и густо населенных местностей крестьянства. Тяжелый путь переселения закалил их в борьбе за свое существование и выковал из них энергичных, предприимчивых и общественно-революционных людей.

Это послужило причиной того, что украинцы, заброшенные на далекие окраины, не имея ни школ, ни печатного слова на своем родном языке, не забыли материнский язык, сохранили быт и нравы Украины. В Туркестане украинцы поселились и живут обществами: поселки, села и даже целые волости нередко состоят исключительно из украинцев. Сюда пришли украинцы в разное время: одни в первые годы после завоевания Туркестана, переселение других началось с 1905 г. и продолжалось вплоть до 1916 г. Большая часть населения поместилась на земле и меньшая на железных дорогах» [1, арк. 5].

Окремі документи української діаспори з відповідними супровідними коментарями надруковано нами ще в 1990-х роках, зокрема ті, що стосуються відродження українства в цьому регіоні в 1917–1920 роках [36, с. 272–283]. Однак відтоді помітного зацікавлення історією українців у Туркестані інші дослідники не виявили, що й змусило автора повернутися до цієї теми.

Оскільки в українських архівах збереглося зовсім небагато документів, які висвітлюють життя українців Туркестану, поділеного 1924 року між казахами, узбеками, туркме-

нами, киргизами й таджиками, то зрозуміло, що значний інтерес викликали фонди Центрального державного архіву Республіки Узбекистан (далі — ЦДАРУ), столиця якої, Ташкент, до 1924 року була центром вищезгаданого адміністративного утворення. Слід зауважити, що в 1960-х роках там працював відомий український історик Ярослав Дашкевич. Однак комуністична цензура й відповідна ідеологічна спрямованість тогочасних наукових досліджень дозволили йому висловитися лише езопівською мовою про українство Туркестану крізь призму діяльності галичан-комуністів у вказаному регіоні, які рекрутувалися з колишніх військовополонених австро-угорської армії¹ [29]. Сама ж історія українства Туркестану, його справжнє відродження в 1917 році не були висвітлені Я. Дашкевичем, зрозуміло, що не з вини цього сумлінного дослідника. Однак йому принаймні вдалося донести до широкого кола читачів інформацію про те, що в цьому регіоні тоді мешкало близько 500 тисяч українців [29, с. 100].

Слід зазначити, що ознайомлення з фондами ЦДАРУ, особливо з матеріалами Народного комісаріату освіти Туркестану, справді виправдало сподівання, оскільки виявлено чимало документів, які стосуються історії українства цього регіону до 1924 року. Зокрема, викликає інтерес карта розселення українців, на якій відмічені десятки населених пунктів, де переважає українське населення (понад 50 %). Так, у Чимкентському повіті тоді такими були Ариць, Вревське, Обручовка, Мамаївка, Тамерланівка, Чубарівка, Кривоносівка, Глинков, Китаївка, Леонідівка, Чорна Річка, Красні Води, Сергіївка, Чиркіно, Ільїнка, Баликча, Карпилівка, Воздвиженське, Високе, Новоніколаєвка, Новороманівка, Антонівка, Самсонівка, Єгор'ївка, Петропавлівка, Майбулак, Сафоново, Домбра Шалди, Сенявино, Галкино, Трисвятительське, Рождественське, Дорофіївка, Ленгер, Царське, Байрик, 1-й Бурулдак, 2-й Бурулдак, Новоіванівка, Новокузьминка, Воздвиженське, Кантемирове, Преображенське, Михайлівка; в Андижанському повіті —

Архангельське, Нікольське, Воздвиженське, Благовіщенське, Новопокровське, Любівка, Таран-Базар, Спаське, Семихатки, Гаврилівка, Іванівка, Михайлівка, Бородінське, Ново-олексіївське; в Аулієатинському – Карабаново, Карабаївка, Свинячий, Ніколаївка, Чалдивар, Мерке, Новотроїцьке, Комсика, Лугове, Підгірне, Гуляївка, Шаповалівка, Михайлівка, Арканівка, Новоіванівка, Рівне, Головачівка, Покровка, Голованівка, Серафимівка, Александрівка, Дмитріївка, Івано-Олексіївка, Бурне, Казанське, Благовіщенське, Самсонівське, Петровське, Гродеково, Успенське, Лідинський, Столипінський, Преображенський, Кремнівський, Любимівський, Матвіївський, Кастальський, Джабаївка, Новогеоргіївка; у Катте-Курганському – Федорівський та ін. [9, арк. 145].

Важливим джерелом для визначення кількості українського населення в регіоні слугують дані про наявність його в конкретних населених пунктах, де 1919 року більшовицька влада збиралася відкривати школи для навчання рідною мовою. Так, досить інформативним є документ про українців, які проживають в Аулієатинському повіті [4, арк. 119–119 зв.]. Він суттєво доповнений даними про кількість дітей дошкільного і шкільного віку в селах цього повіту [4, арк. 118, 122].

Подібні документи повідомляють про значну українську присутність у населених пунктах Пржевальського (третина всього населення), Голодностепового, Ходжентського, Наманганського і Скобелівського повітів [4, арк. 79, 90–90 зв., 121, 126]. Доповнюють тему розгортання української освіти в Туркестані і списки слухачів курсів з українознавчих дисциплін, протокол засідання української учительської фракції при колегії Наркомату освіти [4, арк. 278–283]. Окремим документом від 12 березня 1920 року повідомляється про потребу в букварях для деяких населених пунктів [4, арк. 23].

Коли російські більшовики захопили владу в цьому краї, то спершу справді деякий час заманювали довірливих українців обіцянками про національне відродження. Як свідчить ви-

писка з журналу засідання колегії Комісаріату Народної освіти Туркестанської Республіки РСФРР від 22 листопада 1918 року, того дня було ухвалено: «а) там, где украинцы составляют большинство населения, преподавание должно вестись на украинском языке по общей программе, б) там, где украинцы составляют меньшинство, украинский язык должен преподаваться как факультативный предмет для желающих, в) в украинских школах применить общее положение о национальных школах» [4, арк. 70].

А завідувач Українського бюро при Раднацмен Наркомосвіти Туркестану Молодоженюк, крім того, просив «зажати від населення думку про бажання вчитися рідною мовою» [9, арк. 10].

Про відродження національного життя наших земляків у далекому Туркестані свідчать і протоколи зібрань українських громад. Так, збереглися такі документи щодо зборів українців Намангана [2, арк. 12], Андижана [2, арк. 31], Ариса [2, арк. 59–59 зв.]. Цікавим також є протокол загальних зборів батьків учнів української школи імені Тараса Шевченка в Ташкенті [2; 12, арк. 1–2 зв.], її звіт за 1918/1919 навчальний рік [7, арк. 15–15 зв.].

Окрему групу документів становлять циркуляри щодо розвитку української справи в Туркестані, які «спускалися» з Москви – від Українського центрального бюро Раднацмен Наркомпросу РСФРР, яке очолювали В. Гадзинський і П. Шафран [9, арк. 70–72; 11, арк. 1–2].

Приховуються в архівних фондах і документи про існування в Туркестані українських робітничих будинків, які називалися «українськими робітничими хатами». Так, у зазначений період вони діяли в Ташкенті, Черняєві, Андижані, Самарканді й Чимкенті [8, арк. 14, 14 зв.; 5, арк. 5].

Є багато документів, що свідчать про прагнення частини українців повернутися на рідну землю. Так, член облвиконкому і завідувач відділу Туркменського облзему Андрій Никонович Важненко з Біленського 12 січ-

ня 1922 року просив Український відділ при Комнаці Туркестану «зарахувати <...> на чергу для відправлення на Україну». Сам він з Катеринославщини. Маршрут пропонував виробити такий: Красноводськ – Баку – Ростов – Олександрівськ. Там у нього престарілі батьки. Крім шести членів своєї родини, мав на утриманні дівчинку, яку взяли з голодуючих губерній [13, арк. 3].

Збереглися клопотання про виїзд в Україну і Семена Шевчука, уродженця с. Пустоха Сквирського повіту Київської губернії, якому як поштовому службовцю з Казалінського радили знайти собі заміну з України, щоб він міг сам повернутися на батьківщину [13, арк. 4].

Українська освітня справа в Туркестані, починаючи з 1918 року, значною мірою пов'язана з постаттю комуніста-галичанина Мирослава Гаврилів, який був членом колегії Наркомату освіти республіки. У фондах ЦДАРУ збереглася його доповідна записка від 10 червня 1919 року до колегії Наркомату освіти Туркестанської республіки про потреби української школи [15, арк. 155–156].

До М. Гаврилів як повпреда українського шкільництва в Туркестані постійно зверталися українські вчителі з усього краю, повідомляючи про ситуацію на місцях, прохаючи поради і допомоги. Саме ці листи дають можливість повніше оцінити діяльність блискучого педагога й умілого організатора [15, арк. 1–2 зв., 15–16 зв., 31, 31 зв., 35–36 зв., 35–39 зв., 47–47 зв., 48, 243–246 зв.].

Як засвідчують виявлені документи, з початку 1920-х років почалося переслідування

українців. Так, збереглося звернення Віри Супрунів до Народного комісаріату національностей Туркестанської республіки з проханням розібратися з арештом її чоловіка Лаврентія Хведоровича Супруніва «незвистно з якого приводу у Ташчека» [14, арк. 116]. Наркомнац Туркестану 13 травня 1922 року переадресував цього листа до Держполітуправління Туркестану з проханням повідомити про причини арешту й прискорити розгляд справи [14, арк. 115]. Там зацікавилися українською справою глибше, про що свідчить доповідна записка завідувача Українського бюро Нацмену Молодоженюка до ДПУ 20 листопада 1922 року, у якій він, виклавши історію поселення українців у Туркестані, запевняє грізну інституцію: «Относительно политической спайки совнацмен только стоит на платформе коммунистической партии» [9, арк. 45].

Очевидно, усе це впливало на активність тамтешніх українців, які тепер з обережністю ставилися до розгортання національної справи. У звіті Ради нацменшин Туркестану за 1923 рік, зокрема, зазначено, що «відсутність зв'язку з місцевостями, відсутність засобів і труднощі об'єднати українців навколо якогось Центру, не дає можливості втілювати в життя всі культурно-просвітні почини серед даної національності, тому Українське Центральне бюро майже бездіє» [10, арк. 26].

У 1924 році Туркестан розділили, відтак українці цього історико-географічного регіону опинилися в різних союзних республіках, де до кінця 1932 року ще мали можливість розвивати власну духовність.

¹ До речі, нами виявлено окремі документи, що стосуються перебування в цьому регіоні військовополонених галичан з 1915 року. Скажімо, в одному з донесень за 1915 рік зазначено, що серед військовополонених офіцерів особливо недоброчливо ставиться до росіян капітан австрійської армії авіатор Гребенець, який «після прибуття нової партії полонених офіцерів говорить, що австрійські офіцери стоять вище російських і щоб з цими воюючими свинями не балакати, а також

навіював це нижчим чинам з денщиків-військовополонених» [17, арк. 1–1 зв.].

Були серед українців-військовиків також і такі, що викликали підвищену увагу з боку жандармського відомства. Так, у жовтні 1915 року запасний писар Ташкентської дисциплінарної роти Степан Переліт і прикомандировані до цього підрозділу Федір Гумула і Пилип Коляда вели антиурядові розмови, що зафіксовано в донесеннях царських спецслужб [16, арк. 1–1 зв.].

ДОКУМЕНТИ

Статут Українського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка в Ташкенті

Без дати

СТАТУТ

українського товариства «ПРОСВІТА» імені Тараса Григоровича Шевченка в Ташкенті ЗАГАЛЬНІ ПОСТАНОВИ

§ 1. Назва товариства.

Товариство носить назву Українське товариство «ПРОСВІТА» імені Тараса Шевченка в Ташкенті.

§ 2. Територіяльний обсяг діяльності.

Діяльність товариства сягає тільки на Ташкент.

§ 3. Мета товариства. Завдання товариства є наступні:

- а) Культурно-просвітне
- б) Товариське.

Культурно-просвітня діяльність лежить в тім, щоби між українцями ширити загальну просвіту, а іменно: поширювати знання української мови в слові і письмі, ознайомлювати українців з рідним письменством, історією, наукою, мистецтвом (искусством) та з всесвітнім революційним рухом, в Росії, на Україні, в Туркестані і на Западі.

Для досягнення цієї цілі товариство має дбати:

- а) про засновання на кошт Республіки шкіл (школи народні, середні, фахові (професійні як промислові, торговельні, рільничі і т. д.)), в яких наука велась би на українській мові.
- б) видавати і ширити між українським населенням книжки, наукові видавництва, брошури як господарського, так і соціального змісту, видавати часописі, журнали на українській мові.
- в) устроювати публичні лекції і курси у всіх напрямках життя українського працюючого люду.
- г) закладати громадські (публичні, всім доступні) читальні і книгозбірні.

Під оглядом товариським повинно товариство гуртувати і організувати селянську і городську українську бідноту, стати товариським огнищем і осередком для українців, що живуть в даній місцевості з праці своїх рук, тому удержує воно:

- а) хату, де могло б сходитись товариство задля читання книжок, газет, обміни думок, товариських розмов і забав.
- б) уладжає театральні вистави, устроює вечерниці, концерти в честь заслужених письменників, поетів, всесвітньої слави революційних борців, як Шевченко, Фанко, Грінченко, Драгоманів і других заслужених діячів України.
- в) передплачує газети, днівники, тиждєвники. Наукові видавництва як на українській, так і на других чужих мовах.
- г) уладжує свята, маївки, прогульки і народні гуляння.
- д) основує хор та оркестр, улаштує музикально-співацькі вечерниці, уладжує спільні святочні сходи та танці.
- е) засновує гімнастично-пожарні товариства для плекання здоров'я, введення організованности, карности і дисципліни серед українського працюючого люду, робітників і селян.

§ 4. Для досягнення вище намічених цілей товариству служать наступні засоби: членські вкладки (взноси), добровільні датки, даровизни, прибутки з вистав, вечерниць, народних гулянь, устроюваних товариством, допомоги з боку Республіки і публичні збірки.

ЧЛЕНИ ТОВАРИСТВА

§ 5. Членами товариства можуть бути люди української народности, які живуть з власної праці фізичної або інтелектуальної без різниці пола і віку, як рівно ж інші українські поступові організації і товариства. Вони діляться на членів звичайних і почесних. Звичайним членом може бути той, хто заявить волю вступити до товариства і управою товариства буде прийнятій. Для прийняття потрібне є порука двох членів товариства, або членський білет професіонального союзу або партії.

Наколи управа товариства не прийме кого в члени, то покривдженій особі служить право відкликатися (скаржитися) до загального зібрання. Членами почесними можуть бути ці люди, яких іменується 2/3 голосами присутніх членів на загальному зібранню за особливі заслуги для товариства українського люду, його батьківщини і всесвітнього поступу прогресу.

§ 6. Член товариства обов'язаний платити членську вкладку і при прийняттю в члени одноразове вписове і інтересуватися культурно-просвітним рухом як українського люду, так і других народів.

§ 7. Член має право брати участь у всіх нарадах і зібраннях товариства, вибрати его управу, користуватися хатою товариства, книгозбірнею, часописами і усима его установами.

§ 8. Виключати з членів товариства має управа товариства кожного з членів, хто допустить себе повинні проти чести і інтересів українського і взагалі працюючого люду і его культурно-просвітних змаганні.

УПРАВА ТОВАРИСТВА

§ 9. Керування товариством лежить:

- 1) на управі товариства
- 2) на контрольній комісії
- 3) на загальному зібранню.

§ 10. Управа товариства числить 5, 7, 9, 15 членів із 3 або 5 заступників, вибраних (це значить, численніші товариства вибирають більшу управу, а менші — меншу. Член управи повинен бути повнолітній).

Управа складається:

- 1) з голови товариства
- 2) товариша голови
- 3) писаря (секретаря)
- 4) скарбника
- 5) книгозбірника (бібліотекаря)
- 6) господаря хати і інших членів.

§ 11. Голову товариства і його товариша обирає загальне зібрання, а прочі уряди розділює управа між собою.

§ 12. На зверх заступає (репрезентує) товариство голова і секретар, і він разом з секретарем підписує всі пісьма товариства, як листи, папери і т. д. На случай неприсутности голови, заступає его у всім товариш голови.

§ 13. Всі члени управи сповняють свої обов'язки безплатно (даром) під доглядом і відвічальністю цілого товариства, виїмок становлять більші грошові розходи чи другі затрати по культурно-просвітнім справам в дальших поїздках і командировках.

§ 14. Управа повинна збиратися не менше 2 рази в місяць і полагоджувати справи товариства. Наколи заходить потреба, то засідання управи повинні відбуватися стільки разів, скільки вимагатимуть справи і добро товариства. На бажання 10 членів товариства має бути скликане засідання управи. Кворум складається при присутности членів більше половини на одного. На місце постійно перешкоджованого члена управи покликуюється его заступника. Обовязково управа має вести книгу членів, книгу касову, книгу майна товариства.

§ 15. Контрольна комісія складається з 3 членів та 2 заступників, обраних на загальному зібранню; члени комісії поміж себе обирають голову (председателя). Кожного року, а в разі потреби і кілька разів у рік переводить ревізію діяльності товариства, його грошового і маєткового стану та всіх других органів (установ). За бажанням 5 членів товариства Комісія є обов'язана перевести надзвичайну ревізію у вказаному напрямі.

§ 16. Діловий рік товариства числиться від 1-го січня до 31-го грудня кожного року включно.

ЗАГАЛЬНЕ ЗІБРАННЯ

§ 17. Має бути скликане через 6 місяців для перевиборів управи і задля біжучих справ не менше як раз в три місяця, на яким полагоджувати слідуєчі справи:

- 1) звіт (отчет) з діяльності товариства і контрольної комісії
- 2) вибір членів управи
- 3) іменування членів почесних
- 4) затвердження господарства майном і всіма справами товариства
- 5) ліквідація чи розв'язання товариства
- 6) полагодження скарг тих осіб, яких в товариство не прийнято
- 7) полагодження усіх внесень управи і контрольної комісії, предложених на рішення загального зібрання.

§ 18. Загальне зібрання скликає і відкликає голова товариства, зглядно его товариш, а зібрання вибірає собі председателя, его товариша і секретаря. Всі члени товариства мають бути про день, місяць, рік і годину, як також порядок денний загального зібрання публичним оголошенням або поштою повідомлени. Щоби рішення і ухвали мали обов'язуючу силу, потрібна присутність половини членів товариства: коли в означену годину кворум не збирається, то в годину пізніше всі справи денного порядку рішає це число присутніх членів, яке зібралось.

§ 19. Рішення западають звичайною кількістю голосів, за винятком іменування членів почесних і ліквідації товариства, або позбуття его майна: для цього вимагається 2/3 голосів усіх присутніх членів. Голосовання відбувається устно або через піднесення рук, а на жадання 1/3 присутніх членів председатель має зарядити тайне голосовання.

§ 20. Коли покажется потреба, то можна скликати і надзвичайне загальне зібрання в році і полагодити справи ці, яких сама управа не могла чи не рішалась полагодити. Десять членів має право зажадати від управи скликання надзвичайного зібрання.

§ 21. Товариство має всі права юридичної особи. Повновласть для заступництва перед судом підписує голова товариства і 2 членів управи на основі її (управи) рішення.

§ 22. Ціле своє діловодство веде товариство на українській мові і має свою печать.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ТОВАРИСТВА

§ 23. Товариство розв'язується:

- 1) рішенням загального зібрання присутніх 2/3 членів товариства безглядно більшістю голосів.
- 2) зменшенням членів до такого числа, де вже не можна вибрати ані управи, ані контрольної комісії.

§ 24. На випадок розв'язання товариства, спосіб ліквідації і рішення про майно товариства означає послідне зібрання з тим, щоби майно товариства було обернене на українську культурно-просвітню ціль.

Копія. Машинопис.

[3, арк. 2—6]

Протокол установчого засідання Ариської української громади

27 березня 1919 року

ПОСТАНОВА

загального зібрання Ариської Української громади

від 27 березня 1919 р.

Заслухано:

1) Біжучі політичні справи с приводу єднання обох політичних партій.

Постановлено:

1) По довгій дискусії на тему біжучого політичного руху, котрий був добре обговорений і вияснений, прийнято під голосування резолюцію добродія Акулич — Казарин — Євтушенко слідуючого змісту:

Ариська Українська Громада складається включно з залізнодорожного робітництва, загнаного по більшій часті по неволі в туркестанський край. Кождий знає, що для ганебної політики царської організація робітничих і селянських мас була страшна, і она строго слідила за кожним кроком нашого національного руху. Щоб навсігда позбутися той небиспеки, царські прикази розвіяли нас по цілій Російській державі, а наші землі віддали своїм прихвостникам, ганебним панам. Ми як пролетаріят український брали живу участь в борбі з царізмом і капіталізмом і в хвилі тяжкої рішучої борби грудьми і кровію боронили права не тільки українського пролетаріята, но всіх поневольних народів Росії.

Ми знали добре, що тільки завзята і планомірна борба забезпечить навсігда нашу будучність і положить тверду основу, на котрій має опертися доля пролетарія та котрої вже більше ніяка сила не зрушить. Долю цю, за котру ми так довго боролись, котра потягнула за собою тисячі завзятих борців, приносить нам комунізм. І тепер, коли борба с контрреволюцією майже покінчена, нам треба негайно провести в життя комуністичну програму. Однак, щоб ту програму провести в життя як найскоріше і як найточніше, треба її добре зрозуміти. Програма ця написана русскою літературною мовою, так що навіть руский малограмотний чоловік її добре не розуміє, а тим більше для нас українців вона не понятна. Для того, щоб опинити всі неясности і недорозуміня, нам треба непримітно розібрати ту програму на нашім ріднім язичі, котрі б то цілі ми постановили заложити в місті Арисі відділ Української комуністичної партії робітників і селян і працювати спільно з пролетаріятом цілого світа.

Хай живе диктатура пролетаріята,

Хай живе соціальна революція,

Хай живе Третій Інтернаціонал,

Хай живе вільна, соціальна українська республіка.

Заслухано:

2) Вибір представника в місцевий повітовий комісаріат національних справ на захіст українських національних і культурно-просвітних справ.

Постановлено:

2) На захіст українського національного культурно-просвітнього уряда обрати єдиного представника до місцевого повітового відділа національних справ. По дискусії загальним голосуванням обрали добродіїв: Окулич — Казарин — Євтушенко, котрому обов'язково після затвердження постанови Виконавчим комітетом і Краєвим комісаріатом національних справ негайно вступити до міста.

Прямим заступником єму обрали д-ія Федоренко — Тарасенко.

Голова зібрання

Калиниченко.

Писар зібрання

Блажчук.

С подлин. верно:

Писарь Блажчук.

Копія. Машинопис.

[2, арк. 59, 59 зв.]

Список українців Аулієатинського повіту

1919 рік

Список
українцев, проживаючих в Аулієатинском уезде

Название поселка	Расстояние до ближайшего уездного города в верстах	Общее число душ поселка	Из них украинцев (малороссов)	Детей школьного возраста от 6 до 16 возраста	Есть ли школа вообще
Михайловка	12	800	нет	нет	есть
Головановка	7	247	169	43	есть
Ровное	6	380	42	18	есть
Шаповаловка	30	666	654	185	есть
Ново-Николаевка	15	239	223	73	нет
Ново-Ивановка	-	-	-	-	---
Бурное	50	606	364	67	есть
Ново-Георгиевское	45	187	166	30	нет
Мерс	53	146	123 ¹	40	нет
Стольпинское	57	180	102	38	нет
Ильинское	-	-	-	-	---
Владимирское	50	22	18	3	нет
Горинцовское	54	150	128	39	нет
Черпальское	55	141	121	46	нет
Дмитриевское	63	296	нет	нет	нет
Петровское	65	424	7	2	нет
Чернявское	15	665	321	132	нет
Троицкое	60	235	225	44	нет
Васильевское	60	122	11	3	есть
Павловское	72	346	28	12	нет
Вревское	56	161	161	35	есть
Ясно-Полянское	60	180	нет	нет	нет
Преображенское	60	105 (??)	837	20	нет
Марьяновское	53	96	80	23	нет
Ново-Петровское	-	-	-	-	---
Ольгинское	56	31	14	7	нет
Вириненское	60	-	24 ²	19	нет
Андреевское	-	-	-	-	---
Казанское	80	537	369	112	есть
Благовещенское	80	361	223	64	есть
Успенское	90	363	327	40	нет

¹ Далі олівцем дописано: 600.² Далі олівцем дописано: 2000.

З історії та культури

Любимое	-	-	-	-	---
Самсоновское	80	716	662	98	есть
Федоровское	-	-	-	-	---
Полтавское	25	1250	1185	370	есть
Леонтьевское	-	-	-	-	---
Ключевское	55	546	48	16	есть
Дмитриевское	90	1767	1559 ³	327	есть
Ивано-Алексеевское	-	-	-	136	---
Черный Холм	100	110	73	26	есть
Чалдавар	190	2398	нет	нет	---
Николаевка	189	1326	1203	361	есть
Ровное	190	234	30	5	нет
Карабалты	200	-	-	-	есть
Алексеевка	204	1003	610	232	есть
Вознесенское	-	-	-	-	---
Ставропольское	-	-	-	-	---
Степное	240	-	29	6	есть
Головачевка	17	312	нет	нет	есть
Грозное	45	1230	629	80	есть
Александровское	35	1350	1110	125	есть
Горная Павловка	135	355	нет	нет	нет
Царицынское	-	-	-	-	---
Пятигорское	120	160	нет	нет	нет
Карасуйское	180	71	64	18	нет
Гебиль	185	17	10	1	нет
Гуляевка	300	210	210	34	есть
Пидгирное	90	290	290	65	есть
Ново-Троицкое	260	883	44	12	есть
Кузьминка	150	523	нет	нет	есть
Н. Федоровское	-	-	-	-	---
Каменка	120	407	407	100	есть
Луговое	113	274	179	36	есть
Петропавловское	112	398	360	114	нет
Мерка	148	1471	6 ⁴	2	есть
				Ок. 12 тысяч ⁵	

Оригінал. Машинопис.

[4, арк. 119, 119 зв.]

³ Далі олівцем дописано: 3500.⁴ Далі олівцем дописано: 4000.⁵ Дописано олівцем, що може означати загальний підсумок підрахунку українців у Аулієатинському повіті.

Доповідна записка завідувача українського підвідділу відділу нацменшин народному комісару з національних справ Туркестанської республіки про загострення української проблеми у зв'язку з прорахунками в земельній реформі

6 лютого 1922 року

**Народному комиссару по национальным делам Туркеспублики
От завед. Украинским подотделом Отдела нацмен**

Докладная записка

За последние годы, т. е. с 1920 и 1921 и в настоящее время поступают со всех областей Турк-республики заявления от граждан украинцев, занимающихся в громадном большинстве, около 85 %, хлебопашеством, заявление — о принятии их в подданство Украины — и просьбы о исходатайствовании им разрешения на выезд из Туркеспублики на Украину.

До организации Наркомнаца — украинское бюро Совета нацмен отправляло эти заявления в Туркцентрэвак — где они в виду существования приказа из центра о прекращении эвакуации впредь до дальнейшего распоряжения хода не получали — или же население — высылая ходаков на Украину — легальными и нелегальными путями ухитрялось устроить свой выезд. Отмечали в газете факты выезда двух поселков из Семиречья, а за последнее время погрузился в вагоны поселок Благовещенский — 800 душ.

В некоторых областях, как в Ферганской — явление принимает довольно острый характер, даже стихийный — а развязка его затруднена в связи с обстоятельствами, в яких находится наш транспорт — с эпидемиями — наплывом голодающих — и существующим в центрэвако согласно второму — вопрос переселения из Туркеспублики на Украину может быть разрешен через народные комиссариаты земледелия Туркеспублики и Украинской республики.

Если к этому положению добавить затруднения с транспортом и то обстоятельство, что Украина поглотила смежные голодные губернии и свободной земли не имеет — то вопрос ставится в безвыходное положение — если его развязку поставить на легальную дорогу. При пробе уяснения причин этого влечения украинцев на Украину, которая была для них в старые времена мачехой и заставила их переселяться в далекий Туркестан — несмотря на верную гибель в дороге от эпидемических заболеваний — голода в виду продолжительности передвижения — холода от заносов и т. д. выясняется — что главной причиной является безвыходное и тяжелое положение, вызванное земельной политикой Наркомзема Туркеспублики, и басмачество.

В прилагаемом заявлении от гр. села Покровского ⁶ достаточно ярко (в 1 и 2) обрисовано тяжелое положение крестьян Ферганской области и их безнадежные перспективы на ликвидацию басмачества, которое, по их мнению, настолько входит в переговоры с правительством — насколько им нужно период перехода на сторону соввласти использовать — как пополнение военного снаряжения, оружия, патронов и др. необходимых для своего ремесла припасов. Для них советская власть и басмачество — два понятия, которые никогда не уживутся, а так как их жизнь не протекает даже согласно официальных сообщений <...> в газетах — которое их ликвидировало уже неоднократно, и они с ним сталкиваются на протяжении всей жизни за последнее время и делаются жертвой беззащитной басмачества (в одной Фергане разрушено около 30 поселков) — то ясно, что они решаются даже на такие шаги, в которых найдут гибель не менее вероятную.

Относительно земельной политики в Туркеспублике — то она получила апробату в последних съездах Советов и партии и будет продолжаться в рамках новой экономической политики. Судя по

сообщениям из мест. К сожалению, в смысле осведомления населения сделано очень мало — и для них земельные мероприятия <...> также безвыходно, как и басмачеству, и потому в том виде, что в практическом итоге при теперешнем положении вещей — земельная реформа заставит их строить на руинах прошлого новую «эру» туркестанской жизни — и они многие очутились и очутятся в том положении, в котором они были до прихода в Туркестан, т. е. с десятью <...> то они желают начать такую жизнь на Украине, где, по их мнению, они для никого не будут колонизаторами, а станут на положении коренного населения.

На сколько это убеждение (основано на некоторых крупных ошибках — сделанных во время проведения земельной реформы в Туркестане) — правильно, это не входит в задание настоящей записки (более обоснованы выводы и заключения относительно земельной реформы могут быть даны дополнительно), но считаясь с фактическим явлением — и не находя ничего противозаконного в стремлении уехать некоторой части украинцев на родину — прошу для целесообразного разрешения этого вопроса поставить на обсуждение в Комиссию ВЦИК по делам Туркестана — на предмет получения соответствующего разрешения за согласием ЦИК Украины на выезд из Туркестана на Украину до начала посевной кампании.

[Підпис нерозбірливий]

6.II.1922

Оригінал. Рукопис.

[6, арк. 34, 34 зв.]

Звернення Віри Супрунів до Народного комісаріату національностей Туркестанської республіки з проханням розібратися з арештом її чоловіка

Травень 1922 року

Копия

В НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ НАЦИОНАЛЬНОСТИ

Виддел Нацмен

Веры Матвильовны Супрунивої

ЗАЯВА

Мий чоловіче Лаврентій Хведорович Супрунів 7 травня був узятий незвістно з якого приводу у Ташчека.

Щиро прохаю не відмовити зробити деякі заходи до возвоління мого чоловіка або ускорити розбір дила з яких приводив він повинен, бо можна його буде узяти на поруки.

Національності він української.

В. М. Супрунива.

С подлинным верно: секретарь Любимова.

Машинопис.

[14, арк. 116]

**Звернення Українського центрального бюро Ради національностей Наркомату освіти
Туркестану до Українського робітничого дому в Ташкенті
щодо постановки не заявленої перед владою п'єси**

**Звернення Ради національних меншин Наркомату освіти Туркестанської республіки до
ЦК КП(б)У з проханням відрядити до Ташкента культпрацівника
для роботи з тамтешнім українським населенням**

23 квітня 1922 року

В ЦК КПУ

Совнацмен Туркнаркомпроса, сообщая вам, что в Туркестане имеется до 500.000 населения украинской национальности, исключительно рабочих и крестьян, убедительно просит вас командировать в Ташкент в распоряжение Турк Наркомпроса одного коммуниста культурного работника, т. к. полит.-просв. работа среди украинцев в Туркестане не может быть поставлена на надлежащую высоту из-за отсутствия подготовленных и, главное, коммунистических работников.

Присылкой указанного товарища вы дадите толчок полит.-просвет. работе среди украинцев, которая в настоящее время отсутствует по выше указанным причинам.

Пред. Совнацмен

Зав. Укр. ЦБ

Секретарь.

Чорновик.

[9, арк. 8]

На документі є примітка: «Исх. № 220, 23/ІУ-22 г.».

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 3, оп. 1, спр. 8.

2. Центральний державний архів Республіки Узбекистан (далі – ЦДАРУ), ф. 34, оп. 1, спр. 364.

3. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 369.

4. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 372.

5. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 641.

6. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 669.

7. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 690.

8. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 1294.

9. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 1714.

10. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 2234.

11. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 2242.

12. ЦДАРУ, ф. 34, оп. 1, спр. 2531.

13. ЦДАРУ, ф. 36, оп. 1, спр. 197.

14. ЦДАРУ, ф. 36, оп. 1, спр. 201.

15. ЦДАРУ, ф. 36, оп. 1, спр. 372.

16. ЦДАРУ, ф. 461, оп. 1, спр. 2159.

17. ЦДАРУ, ф. 461, оп. 1, спр. 2167.

18. *Абдуллаев Ш.* Из истории развития культуры народов СССР (1921–1932) / Ш. Абдуллаев // Ученые записки Ташкентского государственного

педагогического института. – Ташкент, 1960. – Вып. 23. – Ч. 1. – С. 3–32.

19. *Аминова Р.* Аграрные преобразования в Узбекистане в годы перехода Советского государства к НЭПу / Р. Аминова. – Ташкент : Наука, 1965. – 347 с.

20. *Аминова Р.* Аграрные преобразования в Узбекистане накануне сплошной коллективизации (1925–1929 гг.) / Р. Аминова. – Ташкент : Фан, 1969. – 469 с.

21. *Аминова Р.* Осуществление коллективизации в Узбекистане (1929–1932 гг.) / Р. Аминова. – Ташкент : Фан, 1977. – 312 с.

22. *Бендриков К.* Очерки по истории народного образования в Туркестане (1865–1924 годы) / К. Бендриков. – Москва : изд-во АПН РСФСР, 1960.

23. *Брусина О.* Славяне в Средней Азии / О. Брусина. – Москва : Восточная литература, 2001.

24. *Винников Я.* Изменения в этнической географии Средней Азии (1913–1959 гг.) / Я. Винников. – Москва : Наука, 1964.

25. *Вызго Т., Дьяченко В.* Культурные связи Украины и Узбекистана / Т. Вызго, В. Дьяченко //

Нерушимая дружба. К 300-летию воссоединения Украины с Россией (сборник статей). – Ташкент : изд-во АН УзССР, 1954. – С. 83–98.

26. Голодная степь в ее прошлом и настоящем. Статистико-экономический очерк. – Петроград, 1914.

27. Голодная степь 1867–1917. История края в документах. – Москва : Наука, 1981.

28. Губаева С. Население Ферганской долины в конце XIX – начале XX в. / С. Губаева. – Ташкент : Фан, 1991.

29. Дашкевич Я. Галичани-інтернаціоналісти у Радянському Туркестані в світлі новознайдених джерел. 1917–1920 рр. / Я. Дашкевич // Історичні джерела та їх використання. – Київ : Наукова думка, 1968. – Вип. 3. – С. 91–115.

30. День за днем. Хроника культурной жизни Узбекистана. 1917–1987. – Ташкент, 1987.

31. Зарубин И. Население Самаркандской области. Его численность, этнографический состав и территориальное распределение (по материалам сельскохозяйственной переписи 1917 г., дополненной другими источниками) / И. Зарубин. – Ленинград, 1926.

32. Заставний Ф. Східна українська діаспора / Ф. Заставний. – Львів : Світ, 1992. – 170 с.

33. Заставний Ф. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах / Ф. Заставний. – Львів : Світ, 1991. – 119 с.

34. Касымов. Прогрессивное значение образования русских поселков в Ходжентском уезде / Касымов. – Душанбе : Дониш, 1968.

35. Мулляджанов И. Народонаселение Узбекской ССР / И. Мулляджанов. – Ташкент : Узбекистан, 1967.

36. Сергійчук В. Українська соборність / В. Сергійчук. – Київ : Українська видавничка спілка, 1999.

37. Скрыплев П. Материалы по обследованию переселенческого хозяйства в Туркестанском крае. Русские селения в Чимкентском уезде Сыр-Дарьинской области / П. Скрыплев. – Ташкент, 1909.

38. Фомченко А. Русские поселки в Туркестанском крае в конце XIX – начале XX в. / А. Фомченко. – Ташкент : Фан, 1983.

39. Шмачков П. О дружбе русских переселенцев и дехкан Туркестана (1867–1917 гг.) / П. Шмачков // Труды Самаркандского государственного университета им. Алишера Навои. История (материалы по истории народов Узбекистана). – Самарканд, 1960. – Ч. 2.